

دانشگاه زن و خانواده

رساله دکتری رشته مطالعات زنان گرایش حقوق زن در اسلام

کودک همسری و خسارات معنوی ناشی از آن از منظر فقه و حقوق

استاد راهنما:

دکتر جواد حبیبی تبار

استاد مشاور:

دکتر فرج الله هدایت نیا گنجی

نگارنده:

مهدیه امراللهی نیا

شهریور ۱۴۰۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم

به آن شکرستان بی نهایت

سپاس و تشکر

به پاس ادب و احترام از تمامی کسانی که در تعالی و رشد علمی این جانب سهیم بودند، نهایت سپاس و قدردانی را دارم.

از اساتیدی که در طول دوره تحصیل توفیق شاگردی‌شان را داشتم به ویژه از حضرت استاد آیت‌الله حبیبی تبار و حجت‌الاسلام و المسلمین هدایت‌نیا که با ارشادات علمی‌شان به‌عنوان استاد راهنما و مشاور، بنده را یاری رساندند، خاضعانه تقدیر و تشکر می‌کنم.

چکیده

کودک همسری به عنوان یک پدیده‌ی اجتماعی در هر عصر و جامعه‌ای مصادیق خاص خود را دارد؛ در حقوق موضوعه ایران، ازدواج دختر قبل از پایان نه سال قمری و پسر قبل از اتمام پانزده سال قمری، کودک همسری بشمار می‌آید؛ این پژوهش با روش توصیفی، تحلیلی در راستای پاسخ به این پرسش که کودک همسری و خسارات معنوی ناشی از آن در فقه امامیه و حقوق موضوعه ایران چیست و چه احکامی دارد، محورهای مختلف خسارات معنوی کودک همسری، همچون ادله‌ی جواز یا عدم جواز کودک همسری، راه‌های پیشگیری از وارد شدن خسارات معنوی در کودک همسری، ادله و راه‌های جبران خسارات معنوی ناشی از این پدیده در این پژوهش مورد بررسی و تحلیل فقهی و حقوقی قرار گرفته است. یافته‌های تحقیق حاکی از این است که حکم اولیه‌ی شرعی در کودک همسری، با مداخله‌ی ولیّ قهری، جواز است؛ این مشروعیت مقید به اموری مانند رعایت غبطه از جانب ولیّ کودک است البته از این حکم اولی به جهت تحقق عناوین ثانوی در مواردی باید عدول کرد. بر اساس یافته‌های این پژوهش، خسارت معنوی ناشی از کودک همسری ممکن است از اموری همچون نفس تزویج کودکان، عدم رعایت غبطه از جانب ولیّ، استمتاع از همسر صغیر باشد. برای جلوگیری از وقوع چنین خساراتی نیز راهکارهایی همچون تضییق و تحدید ولایت ولیّ قهری، تحدید قومیت مرد، استفاده از نهاد شرط و اقدامات تأمینی و تربیتی از فقه و حقوق مستفاد است. همچنین یافته‌های این پژوهش نشان‌دهنده‌ی این است که برای جبران خسارت معنوی کودک همسری ادله قرآنی، روایی وجود دارد و در حقوق نیز برخی مواد قانونی ناظر به جبران این نوع خسارات است؛ در همین راستا راهکارهایی مثل الزام به تأدیه خسارت مالی با معادل‌سازی، الزام به عذرخواهی همسر و ایجاد ضمانت کیفری متناسب برای جبران خسارت معنوی در فقه و حقوق قابل ارائه است.

کلیدواژه‌ها: کودک، کودک همسری، تزویج کودکان، خسارت معنوی، پیشگیری، جبران خسارت معنوی

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات و مفاهیم.....	۱
۱ - ۱. کلیات.....	۲
۱ - ۱ - ۱. بیان مسئله.....	۲
۱ - ۱ - ۲. هدف پژوهش.....	۵
۱ - ۱ - ۳. سؤالات پژوهش.....	۶
۱ - ۱ - ۴. فرضیه‌های پژوهش.....	۷
۱ - ۱ - ۵. پیش‌فرض‌های ضروری پژوهش.....	۷
۱ - ۱ - ۶. پیشینه پژوهش.....	۸
۱ - ۱ - ۷. اهمیت پژوهش.....	۱۸
۱ - ۱ - ۸. فایده پژوهش.....	۱۸
۱ - ۱ - ۹. روش پژوهش.....	۱۹
۲ - ۲. مفهوم شناسی واژگان کلیدی.....	۲۱
۲ - ۱. کودک همسری.....	۲۱
۲ - ۲. خسارت.....	۲۴
۲ - ۳. خسارت معنوی.....	۲۵
۲ - ۴. پیشگیری.....	۲۷
۲ - ۵. جبران.....	۲۹
۲ - ۶. فقه.....	۳۲
۲ - ۷. حقوق.....	۳۴

- فصل دوم: موضوع شناسی، مشروعیت و جرم‌انگاری کودک همسری از منظر فقه و حقوق..... ۳۶
- ۲ - ۱. موضوع شناسی کودک همسری..... ۳۷
- ۲ - ۱ - ۱. پیشینه شناسی کودک همسری..... ۳۸
- ۲ - ۱ - ۲. موضوع کودک همسری در عصر حاضر..... ۴۱
- ۲ - ۲. مشروعیت کودک همسری..... ۴۳
- ۲ - ۲ - ۱. از منظر فقه امامیه..... ۴۴
- ۲ - ۲ - ۲. از منظر حقوق موضوعه ایران..... ۴۸
- ۲ - ۳. مشروعیت الزام به جبران خسارات معنوی..... ۴۹
- ۲ - ۳ - ۱. از منظر فقه امامیه..... ۵۰
- ۲ - ۳ - ۲. از منظر حقوق موضوعه ایران..... ۵۴
- ۲ - ۴. جرم‌انگاری کودک همسری..... ۶۰
- ۲ - ۴ - ۱. از منظر فقه امامیه..... ۶۲
- ۲ - ۴ - ۲. از منظر حقوق موضوعه ایران..... ۶۵
- فصل سوم: ابعاد و قلمرو خسارات معنوی ناشی از کودک همسری..... ۶۸
- ۳ - ۱. خسارت ناشی از اصل کودک همسری توسط ولی..... ۶۹
- ۳ - ۲. خسارت معنوی ناشی از عدم رعایت مصلحت از جانب ولی..... ۷۱
- ۳ - ۳. خسارت معنوی وارده به کودک ناشی از استمتاع همسر..... ۷۴
- ۳ - ۳ - ۱. خسارت معنوی ناشی از استمتاع عام..... ۷۶
- ۳ - ۳ - ۲. خسارت معنوی ناشی از استمتاع خاص..... ۷۸
- فصل چهارم: پیشگیری از خسارات معنوی ناشی از کودک همسری..... ۸۲
- ۴ - ۱. ادله پیشگیری از خسارت معنوی ناشی از کودک همسری..... ۸۴

- ۴ - ۱ - ۱. آیات..... ۸۵
- ۴ - ۱ - ۲. روایات..... ۹۲
- ۴ - ۲. راههای پیشگیری از خسارات معنوی..... ۱۰۱
- ۴ - ۲ - ۱. تضییق و تحدید ولایت پدر و جد پدری..... ۱۰۱
- ۴ - ۲ - ۲. ضابطه مند کردن اعمال ولایت ولی..... ۱۰۴
- ۴ - ۲ - ۳. تحدید قوامیت زوج..... ۱۰۸
- ۴ - ۲ - ۴. استفاده از نهاد شرط در نکاح صغیر..... ۱۱۲
- ۴ - ۲ - ۵. تعیین سقف برای مطالبات زوجین..... ۱۱۳
- ۴ - ۲ - ۶. تسهیل طلاق در شرایط خاص..... ۱۱۵
- ۴ - ۲ - ۷. اقدامات تامینی و تربیتی..... ۱۲۰
- ۴ - ۲ - ۸. فسخ نکاح..... ۱۲۴
- فصل پنجم: ضمان خسارات معنوی ناشی از کودک همسری و طرُق جبران آن..... ۱۲۶
- ۵ - ۱. ادله ضمان خسارت معنوی در کودک همسری..... ۱۲۷
- ۵ - ۱ - ۱. ادله قرآنی..... ۱۲۸
- ۵ - ۱ - ۲. ادله روایی..... ۱۳۵
- ۵ - ۱ - ۳. مستندات حقوقی (مواد حقوقی)..... ۱۴۸
- ۵ - ۱ - ۴. رویه قضایی..... ۱۵۱
- ۵ - ۲. راههای جبران..... ۱۵۹
- ۵ - ۲ - ۱. الزام به عذر خواهی زوج یا زوجه..... ۱۶۰
- ۵ - ۲ - ۲. قطع ماده نزاع و ازاله آن از طریق مصالحه..... ۱۶۳
- ۵ - ۲ - ۳. الزام به تأدیه خسارت مالی با معادل سازی..... ۱۶۶

۱۷۱	۵ - ۲ - ۴. ایجاد ضمانت کیفری متناسب برای جبران خسارت معنوی
۱۷۶	فصل ششم: نتیجه گیری و پیشنهادات
۱۷۷	۶ - ۱. نتایج و یافته‌ها
۱۸۲	۶ - ۲. پیشنهادات
۱۸۳	۶ - ۳. موانع و چالش‌ها
۱۸۵	پی‌نوشت
۱۸۹	فهرست منابع
۱۸۹	منابع فارسی
۱۸۹	الف) کتابها
۱۹۵	ب) مقاله‌ها
۲۰۱	ج) پایان نامه‌ها
۲۰۲	د) قوانین و مقررات
۲۰۳	منابع عربی
۲۱۴	پایگاه‌های اینترنتی

فصل اول: کلیات و مفاهیم

کلیات

مفهوم شناسی واژگان

۱-۱. کلیات

۱-۱-۱. بیان مسئله

واژه‌ی «کودک همسری» در سال‌های اخیر در ادبیات حقوقی وارد شده است و با توجه به ترکیب واژگانی، با مفهوم «کودک» رابطه‌ی تنگاتنگ دارد. مفهوم کودک در اصطلاح فقه و ادبیات حقوقی متفاوت است، این تفاوت در حقوق جمهوری اسلامی ایران با حقوق بین‌الملل نیز مشهود است. در اصطلاح فقه، کودک به کسی گفته می‌شود که به بلوغ نرسیده باشد، (۱) از این رو وی را «صغیر» و «صغیره» می‌نامند. با این تعریف، برای دریافت مفهوم دقیق کودک بایستی معنا و ملاک بلوغ را به دست آورد.

در ادبیات حقوقی ایران نیز، کودک معنای واحدی ندارد، در برخی از ابواب حقوق همچون ضمان، همان معنای فقهی کودک لحاظ شده است؛^۱ در مسئله تزویج و ازدواج، دختران زیر ۱۳ سال و پسران زیر ۱۵ سال را کودک تلقی کرده‌اند^۲ و در امورات اجتماعی - سیاسی نیز همچون شرکت در انتخابات^۳ یا دریافت گواهینامه‌ی رانندگی (ب - ۱)^۴ همانند قوانین بین‌الملل، اتمام دوران کودکی و رسیدن به رشد را ۱۸ سالگی دانسته‌اند.

۱. قانون مجازات اسلامی، ماده ۵۰، مصوب ۱۳۷۰ ش.

۲. ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی.

۳. ماده ۲۷ قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۷۸/۹/۷، اصلاحی ۱۳۸۵/۱۰/۱۲.

۴. ماده ۲۷ آیین نامه راهنمایی و رانندگی.

از طرفی همان‌طور که اشاره شد ملاک کودکی در مباحث فقهی، نرسیدن به بلوغ است. لکن در خصوص بلوغ بین فقها اختلاف آراء وجود دارد، برخی از فقها ملاک بلوغ را سن^۱، عده‌ای بلوغ جنسی^۲ و گروهی بلوغ اجتماعی^۳ دانسته‌اند که هر یک از این نظرات در جای خود نیازمند بررسی جامع فقهی است. با همه‌ی این اوصاف یکی از سؤالات مطرح در خصوص مسائل کودکان، موضوع شناسی، مشروعیت و عدم مشروعیت، جرم انگاری و عدم جرم انگاری کودک همسری از نگاه فقه امامیه و حقوق موضوعه ایران است.

پس از بررسی و پاسخ به سؤال نخست و تبیین دقیق کودک همسری از منظر فقه امامیه و حقوق موضوعه ایران، این مسئله پیش می‌آید که در برخی موارد و شاید غالب موارد، کودک همسری باعث بروز خساراتی به کودک می‌شود که برخی از این خسارات تحت عنوان «خسارت معنوی» مطرح می‌شود، آنچه از عبارت حقوقدانان استفاده می‌شود، خسارت معنوی در مقابل خسارت مادی است که به دو گروه تقسیم می‌شود؛ اول، زیان‌هایی که به سرمایه‌ی معنوی شخص از جمله حیثیت و شهرت وارد می‌گردد؛ دوم، ضرر و زیانی که به عواطف و احساسات شخص وارد شده و منجر به اندوه و پریشانی روحی وی می‌شود.

بنابراین خسارت معنوی؛ خساراتی است که مستقیماً جهت مالی در آن‌ها ملاحظه نمی‌شود چرا که این‌گونه خسارت‌ها که بر شخصیت افراد وارد می‌گردد غیرمالی است، همچون صدمه و آسیبی که به جسم و جان، ارزش و منزلت، احساسات و عواطف اشخاص می‌رسد، یا حتی می‌توان هرگونه خسارت غیرمالی بر خود شخص و حقوق مربوط به آن و متعلقات غیرمالی آن را خسارت معنوی نامید.

در جامعه کنونی، «کودک همسری» کم‌وبیش اتفاق می‌افتد و در غالب موارد باعث وارد شدن خسارت معنوی به کودک می‌شود و این مسئله مطرح می‌گردد که آیا جبران مالی خسارت معنوی مورد تأیید است؟ و برای جبران

۱. جمعی از پژوهشگران، موسوعه الفقه الاسلامی طبقاً لمذهب اهل البیت علیهم السلام، ج ۲۱، ص ۲۱۰؛ حلی (ابن ادریس)، محمد بن منصور، السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی، ج ۱، ص ۳۶۷؛ نجفی، محمدحسن بن باقر؛ جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام ج ۲۶، ص ۳۸؛ کاشف الغطاء، عباس بن حسن، أنوار الفقاهة، ص ۴۴.

۲. مهریزی، مهدی، «بلوغ دختران»، فقه، ص ۲۸۷.

۳. عاملی جبعی، محمد بن مکی (شهید ثانی)، زین الدین بن علی، مسالک الافهام، ج ۱، ص ۱۳۹؛ حسینی سیستانی، سید علی، منهاج الصالحین، ج ۲، ص ۳۰۲.

این خسارت چه ملاحظاتی وجود دارد؟ آیا جبران فقط به صورت مالی قابل طرح است یا جبران غیر مالی نیز برای خسارت معنوی وجود دارد؟

از این رو در این تحقیق با توجه به میزان اثرگذاری و همچنین پیامدهای این نوع خسارت و چگونگی احراز خسارات معنوی و مصادیق آن با بررسی آمار رسمی ایران، واکاوی نظریات حقوقدانان و فقها، تمسک به رویه فقهی و حقوقی، معیارهای علمی و عملی و روش‌های اجتهادی فقه امامیه در کنار تبیین مبانی حقوقی ایران، به دنبال یافتن پاسخ به این پرسش‌ها خواهیم بود که کودک همسری چیست؟ آیا این پدیده در فقه و حقوق مشروعیت دارد یا جرم انگاری برای آن صورت گرفته است؟ همچنین ذیل این مسئله، پرسش و پرسش‌های دیگری نیز مطرح است، از جمله اینکه خسارت‌های معنوی ناشی از کودک همسری چطور تحقق می‌یابد و چگونه قابل پیشگیری بوده و چه راهی برای جبران آن تدارک دیده شده است؛ این گونه پرسش‌ها از زیرمجموعه‌های مطرح در این مسئله است.

در راستای حل این مسئله به نظر می‌رسد با توجه به ویژگی‌های خاص خانواده، راهکارهای منحصر به فردی از منظر فقه امامیه و حقوق موضوعه ایران برای پیشگیری می‌توان ارائه کرد که آن راهکارها در سایر خسارت‌های معنوی، مطرح نمی‌گردد. قوانین موجود نیز صرفاً از منظر جرم‌شناسی به مسئله نگاه کرده‌اند در حالی که وراء جرم بودن یا نبودن تزویج کودک، مسئله‌ای که وجود دارد این است که چگونه می‌توان از ورود این خسارت‌ها به کودک جلوگیری کرد و چگونه قابل جبران است که در این مورد حقوق موضوعه ایران، ورود جدی به این موضوع نداشته است. از سوی دیگر تسامح و بی‌مبالاتی نسبت به این گونه خسارات در نظام حقوقی‌ای که بر اساس فقه امامیه نگاشته شده، با حقیقت قوانین اسلامی مغایرت دارد و آن را ناصواب و بی‌اثر جلوه می‌دهد حتی موجب پایمال شدن حقوق اشخاص می‌شود. با این وجود با واکاوی‌های فقهی و حقوقی می‌توان به راهکارهایی برای پیشگیری از ورود خسارات معنوی کودک همسری دست یافت.

نکته مهم دیگر در خسارت‌های معنوی کودک همسری، چگونگی جبران این خسارت‌هاست. با توجه به مبانی و قواعد فقهی و ادعای اینکه فقه یویای اهل بیت (علیهم‌السلام) پاسخگوی نیازهای بشر است می‌توان گفت بی‌تردید

برای مسئله‌ی جبران خسارت معنوی ناشی از کودک همسری، در فقه شیعی راهکارهایی وجود دارد که با کنکاش فقهی حقوقی می‌توان به آن‌ها دست یافت.

تحقیق حاضر ضمن پرداختن به ابعاد فقهی و حقوقی کودک همسری و خسارت‌های معنوی ناشی از آن به دنبال یافتن پاسخ به این پرسش نیز خواهد بود که خسارت‌های معنوی ناشی از کودک همسری چگونه قابل‌بیشگیری و جبران است؟ آیا در فقه شیعی و حقوق اسلامی راهکاری برای پیشگیری و جبران چنین خساراتی وجود داد؟ اینکه برخی از فقها و حقوقدانان نظر بر این دارند که خسارت معنوی قابل جبران نیست و برخی دیگر قائل به امکان و وجوب جبران چنین خسارت‌هایی هستند به چه مبانی و ادله‌ای تمسک جسته‌اند؟ از منظر فقه امامیه و حقوق موضوعه ایران کدام مبنا مورد تأیید است؟ آیا می‌توان قائل به تفصیل شد؟ در صورت جبران، آیا جبران یک امر معنوی می‌تواند به شکل مادی باشد؟ و سؤالاتی از این دست که همگی ناظر به خسارت معنوی کودک همسری است و رسیدن به پاسخ آن‌ها مستلزم انجام این پروژه تحقیقی است.

۱-۱-۲. هدف پژوهش

تحقیق حاضر دارای اهداف علمی و کاربردی است. هدف علمی این پژوهش عبارت است از: شناسایی اقدامات و رفتارهای آسیب‌زا به شرافت و شخصیت کودکان و تحلیل و تبیین مصادیق خسارات معنوی، تشریح و تبیین ضابطه‌مند کردن تزویج کودکان و رسیدن به راهکارهای پیشگیرانه برای خسارت‌های معنوی کودک همسران و همچنین دستیابی به نحوی جبران این نوع خسارت‌ها در فقه امامیه و حقوق موضوعه ایران.

هدف کاربردی تحقیق نیز عبارت است از: ارائه یافته‌های تحقیق به مراکز ذی‌صلاحی همچون مجلس و قوه قضائیه و مراکز علمی پژوهشی جهت بهره‌گیری و جلوگیری از ورود خسارت معنوی به دخترکان و پسرکان در حوزه خانواده و جامعه.

تلاش در جهت حساس نمودن جامعه در قبال کودک همسران و توجه دادن به ارتقاء موقعیت حقوقی کودکان در راستای تقلیل کودک همسری و فرهنگ‌سازی در این زمینه نیز، از اهداف این تحقیق است.

۱-۱-۳. سوالات پژوهش

پژوهش حاضر عهده‌دار پاسخ به یک پرسش اصلی و چهار پرسش فرعی است که این پرسش‌ها به شرح ذیل است.

۱-۱-۳-۱. سؤال اصلی پژوهش

کودک همسری و خسارات معنوی ناشی از آن در فقه امامیه و حقوق موضوعه ایران چیست و چه احکامی دارد؟

۱-۱-۳-۲. سوالات فرعی پژوهش

۱. دیدگاه فقه امامیه و حقوق موضوعه ایران درباره موضوع کودک همسری، مشروعیت، عدم مشروعیت و جرم انگاری آن چیست؟
۲. ابعاد و قلمرو خسارات معنوی ناشی از کودک همسری کدام است؟
۳. دلایل و راهکارهای پیشگیری از خسارت‌های معنوی ناشی از کودک همسری در فقه امامیه و حقوق موضوعه ایران قابل ترسیم است؟
۴. ضمان خسارات معنوی ناشی از کودک همسری و طرق جبران آن از منظر فقه امامیه و حقوق موضوعه ایران کدامند؟

۱-۱-۴. فرضیه‌های پژوهش

۱-۱-۴-۱. فرضیه اصلی

به نظر می‌رسد کودک همسری در نگاه فقهی و حقوقی، به حکم اولی مشروعیت دارد و اصل اولی جواز این امر است. ولی در مواردی به حکم ثانوی می‌تواند غیرمجاز باشد. در هر صورت تحقق این پدیده می‌تواند خسارات معنوی به همراه داشته باشد که در فرض تحقق آن، موجب مسئولیت مرتکب می‌گردد و باید خسارات معنوی وارده جبران گردد.

۱-۱-۴-۲. فرضیه‌های فرعی

۱- در نگاه فقه امامیه و حقوق موضوعه ایران کودک همسری ولو با وجود شرایطی مشروعیت دارد ولی برای اصل کودک همسری جرم‌انگاری صورت نگرفته است.

۲- به نظر می‌رسد خسارت معنوی در خصوص کودک همسری از جانب ولی کودک و فردی که به عنوان زوج یا زوجه با وی ازدواج می‌کند، به کودک می‌رسد.

۳- ضمن وجود دلیل بر پیشگیری از خسارت معنوی ناشی از کودک همسری از منظر فقه و حقوق، به نظر می‌رسد تزییق و تحدید ولایت پدر و جد پدری، ضابطه‌مند کردن اعمال ولایت ولی، تحدید قوامیت زوج، تعیین سقف برای مطالبات زوجین، تسهیل طلاق در شرایط خاص، به عنوان مهم‌ترین راه‌حل‌ها برای پیشگیری خسارت معنوی کودک همسری است.

۴- آیات و روایات به عنوان منابع اصلی فقه از ادله مطرح برای جبران خسارات معنوی هستند و به نظر می‌رسد اصلی‌ترین راه جبران خسارت معنوی در کودک همسری، جبران مالی است، هر چند مواردی نیز به عنوان جبران غیر مالی برای این مورد قابل طرح است.

۱-۱-۵. پیش فرض‌های ضروری پژوهش

۱. پذیرش مسئولیت مرتکب در خسارات معنوی.

۲. تبدل موضوع کودک همسری در عصر حاضر نسبت به آنچه در قرون سابق بوده.

۱-۱-۶. پیشینه پژوهش

با جستجوی کافی برای اطمینان از تکراری نبودن یا تشابه موضوع در وبگاه‌های معرفی شده و پایگاه ایراندک، موضوعی با عنوان «کودک همسری و خسارات معنوی ناشی از آن از منظر فقه و حقوق» یافت نشد، اما کتاب‌ها، مقالات و پایان‌نامه‌های مرتبطی در خصوص احکام و حقوق کودکان، ازدواج زودهنگام و پیامدهای آن وجود دارد که به جهت پرداختن آن‌ها به راه‌های پیشگیری و جبران خسارت معنوی ناشی از کودک همسری، پیشینه عام تحقیق بشمار می‌آیند، همچنین به صورت کلی در خصوص خسارت معنوی و جبران آن تألیفاتی موجود است که این موارد نیز به مسئله خسارت معنوی کودک همسری پرداخته‌اند و جنبه‌ی پیشگیری و جبران خسارت‌های معنوی کودک همسران مورد غفلت واقع شده و به وظایف حاکمیت نیز در این مورد توجهی نشده است که به معرفی تعدادی از آن‌ها می‌پردازیم.

الف: کتاب‌ها

۱- بحثی تطبیقی و انتقادی درباره ازدواج و ولایت بر تزویج، نویسنده: جلیل امیدی؛

در این کتاب تنها به مفاهیم مقدماتی نکاح، ولایت بر نکاح و مسائل فقهی و حقوقی تزویج صغار پرداخته شده است در حالی که در پژوهش حاضر بحث خسارت معنوی ولایت بر نکاح مطرح می‌گردد و مفاهیم مقدماتی تزویج صغار محل بحث نیست.

۲- احکام و حقوق کودکان در اسلام، نویسنده: قدرت‌الله انصاری؛

در جلد دوم که ادامه جلد اول است تنها برخی از حقوق و احکام فقهی مربوط به کودک از جمله ولایت بر اموال کودک و میزان ولایت و میزان تصرف این اولیاء در اموال کودکان صغار بیان شده است سپس ماهیت ولایت بر ازدواج آنان و برخی از مجازات‌های در نظر گرفته شده در مورد نزدیکی کردن غیرشرعی دختر و پسر بدون

اذن ولی را ذکر نموده است. در ادامه به حقوق و وظایف کودکان در زمینه‌ی اعتقادات، رعایت احکام دینی، انجام عباداتی مانند نماز، روزه، اعتکاف، زکات اموال، خمس، به‌جا آوردن اعمال حج، حکم جهاد، امر به معروف و نهی از منکر، احکام تصرفات کودک در انواع معاملات و جنایت علیه او، همچنین بزهکاری کودکان اشاره کرده و از منظر فقهی به تبیین این مسائل پرداخته است در حالی که اشاره‌ای به خسارات معنوی ناشی از کودک همسری حتی راه‌های پیشگیری و جبران نشده است.

۳ - حقوق کودک، نویسنده: غلامرضا پیوندی؛

در این نوشته صرفاً به این مطلب پرداخته شده که کودکان از چه حقوقی برخوردار هستند و سازوکار مناسب از نظر مقررات برای حمایت و برقراری این حقوق کدام است و در ادامه با مطالعه تطبیقی حقوق اسلام، اسناد بین‌المللی، حقوق موضوعه ایران و به تناسب حقوق برخی از کشورها، تنها بحث حقوق کودکان را بررسی کرده است.

۴ - نگاهی به ازدواج زود هنگام در ایران، نویسنده: رایحه مظفریان؛

این کتاب سرشار از ارقام و آمار است، زیرا نویسنده معتقد است همین آمار ازدواج و طلاق در سنین مختلف است که می‌تواند وضعیت کودکان در گذشته و حال را روشن کند یا بر این باور است که شاید بر اساس آن بتوان روند آینده را پیش‌بینی کرد و برای یافتن راه‌حل گامی برداشت، به همین دلیل خصوصاً به دنبال علل و عوامل بروز ازدواج کودکان است.

۵ - پیامدهای اجتماعی ازدواج زود هنگام، نویسنده: مینا ترامشلو؛

نویسنده ازدواج اجباری دختران در سنین زیر سن قانونی را یکی از مسائل امروز زنان معرفی می‌کند و علت عمده این امر را با استفاده از فرمول کوکران در نمونه‌ای ۲۴۲ نفری، زیاد بودن تعداد فرزندان، پایین بودن میزان سواد و آگاهی زنان، عدم مهارت شغلی آن‌ها، همچنین ترس خانواده‌ها از آبرو، حفظ باکرگی دختران نوجوان و غالب بودن فرهنگ مردسالارانه در این جوامع می‌داند.

۶ - جایگاه حقوق کودک در فقه، حقوق و قرآن کریم، نویسندگان: امین امیریان‌فارسانی و مسلم رضایی؛

نویسندگان تنها حقوق مربوط به کودکان را با صدور اعلامیه‌های حقوقی در مجامع حقوقی مورد دقت و بررسی قرار می‌دهند و اذعان می‌دارند این حقوق پس از تصویب در برنامه‌ریزی کشورهای مختلف گنجانده شده درحالی‌که شیوه‌های تربیتی و حقوق کودکان در دین اسلام حدود ۱۴ قرن پیش مطرح شده بود و حتی هم‌اکنون نیز می‌تواند مورد توجه کشورها قرار گیرد.

۷ - حقوق معنوی کودک در اسلام و حقوق ایران، نویسنده: صدیقه صباغی ندوشن؛

حقوق معنوی کودک را شاخه‌ای از حقوق معنوی محسوب می‌کند و حق نام، هویت، نسب و مواردی از این دست را حقوق معنوی کودک می‌داند و فقط به ضمانت اجرا و میزان خسارت‌های معنوی توجه می‌کند نه راه‌های پیشگیری و جبران و نه خسارت معنوی کودک همسری و متذکر می‌شود هرچند این توجه در حقوق به صورت خاص نبوده ولی از عموماً این قوانین و قواعد مهم فقهی می‌توان ضمانت اجرای حقوق معنوی کودک را یافت.

۸ - درآمدی بر حقوق کودک، نویسندگان: وحید نوبهار، فرزاد جلالی و محمد واعظ طبسی؛

در این کتاب سعی شده ابعاد حقوق کودک از نظر اسلام، حقوق موضوعه ایران و نیز پیمان‌های جهانی حقوق کودک به گونه‌ای مختصر و موجز مورد بررسی قرار گیرد.

۹ - اسلام و حقوق کودک، نویسنده: احمد بهشتی؛

در این کتاب میان محتوای اعلامیه حقوق کودک و مضامین دل‌نشین اسلامی مقایسه‌ای به عمل آمده تا مشخص گردد که اسلام دقیق‌تر و اصولی‌تر از اعلامیه‌ها به مسائل حقوقی و تربیتی توجه دارد.

۱۰ - طنین سکوت: پژوهشی جامع در باب ازدواج زودهنگام در ایران، نویسنده: کامیل احمدی؛

این تحقیق به تحلیل و بررسی رواج ازدواج کودکان منحصراً در هفت استان ایران می‌پردازد که دارای بیشترین درصد ازدواج زودهنگام با تأکید بر عوامل اجتماعی و فرهنگی هستند و باعث تداوم حیات کودک همسری در ایران شده‌اند. دلیل انجام این مطالعه نیز بیان شواهد، نمایان ساختن عمق شیوع این عمل آسیب‌زا در ایران و کمک به تصمیم‌گیری و تمرکز اشخاص دولتی، جامعه مدنی و کنشگران اجتماعی در حمایت از حقوق انسانی دختران در ایران معرفی شده است.

۱۱ - سن ازدواج دختران، نویسندگان: زهره رجیبیان، زهرا آیت‌اللهی و مریم گدازگر؛

این کتاب تنها به بررسی مبانی فقهی ولایت پدر و جد پدری بر ازدواج کودک و بررسی شروط ازدواج کودکان، سن ازدواج دختران در روایات اهل بیت (علیهم‌السلام)، آراء فقها در این زمینه، همچنین سن ازدواج در قوانین بین‌المللی، بررسی پیامدهای ازدواج‌های دیرهنگام و زودهنگام و شرط رشد در ازدواج دختر پرداخته است.

۱۲ - بررسی لزوم جبران خسارت‌های معنوی و مسئولیت ناشی از تفویض منافع و فرصت‌ها از دیدگاه فقه و حقوق تطبیقی، نویسنده: محسن اسماعیلی؛

در این کتاب در قالب کلیات، تحقق مسئولیت ناشی از خسارات معنوی، ایرادات مخالفان، پاسخ و بررسی فقهی آن‌ها اثبات می‌شود و در ادامه دلایل تحقق مسئولیت، ادله عدم تحقق مسئولیت و سایر نظریات بیان شده است.

۱۳ - خسارت معنوی در حقوق اسلام، ایران و نظام‌های حقوقی معاصر، نویسنده: ابوالقاسم تقیبی؛

این کتاب منبع مقالاتی است که در ادامه خواهد آمد. نگارنده در این کتاب به فرضیه «جبران مالی خسارت معنوی» در حقوق اسلامی و دیگر نظام‌های حقوقی پرداخته است و برای اثبات این فرضیه از تعالیم و آموزه‌های اخلاقی، مفاهیم انسان‌شناسی، جامعه‌شناسی اسلامی، احکام و مقررات مدنی، کیفری و قواعد فقه بهره جسته است. نگارنده، نظریه جبران مالی خسارت معنوی در حقوق اسلامی را با نظریات حقوقی ارائه شده در نظام‌های حقوقی معاصر و حقوق برخی کشورها مقایسه و تطبیق نموده است و بر ضرورت شناسایی صریح جبران مالی خسارت معنوی از ناحیه قوه مقننه و رویه قضایی در نظام حقوقی ایران تأکید ورزیده است و از راه‌های دیگر جبران خسارت معنوی بحثی به میان نیاورده است.

ب: مقالات

۱ - «ترویج کودکان: بررسی مبانی فقهی، مقایسه و تطبیق آن با حقوق ایران و اسناد بین‌المللی»، نویسنده: سید

محمد قاری سید فاطمی، نشریه نامه مفید؛